

УДК: 371.036

DOI: 10.35254/bsu/2023.64.08

*Маматова М.**Ош мамлекеттик педагогикалык университети*

МУЗЫКАЛЫК ТАЛАНТКА ЭЭ БАЛДАР МЕНЕН ИШТӨӨНҮН ЖОЛДОРУ

Кыскача мазмуну

Макалада музыканттардын арасында дагы, психологдордун арасында дагы, музыкалык талант деп эмнени түшүнүү керектиги жөнүндө ар кандай ой-пикирлер кеңири тарагандыгы кенири талкууланат. Алардын бирине ылайык, музыкалык талант - бул музыкалык жөндөмдүн эң жогорку жана өтө индивидуалдуу көрүнүшү. Башкача айтканда, музыканын укмуштуудай угуучусу, феноменалдык эс тутум, ийкемдүү жана координацияланган кыймылдуу "аппарат", укмуштуудай билим алуу жөндөмү, титаникалык аткаруу - бул музыкалык таланттын көрсөткүчү. Баланы искусство аркылуу тарбиялоо, академиялык жетишкендиктерге дагы ээ кылаары анык. Жалпысынан алып караганда, өспүрүмдүн ийгилигинин чокусу ушундан башталат десек дагы болот.

Түйүндүү сөздөр: эстетикалык тарбиялоо, талант, көркөм искусствосу, гений, эстетикалык билим берүү, чебер, жаратылышты коргоо, тарбия иштери, чыгармачыл чогулуш.

*Маматова М.**Ошский государственный педагогический университет*

СПОСОБЫ РАБОТЫ С МУЗЫКАЛЬНО ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ

Аннотация

Автор статьи рассматривает различные мнения музыкантов, психологов о природе музыкальной одаренности ребенка, о том что же такое музыкальный талант. В статье автор приводит различные видения и понимания учеными и музыкантами музыкального таланта. Если одни ученые объясняют музыкальный талант как присущее отдельному индивиду, личности высшее выражение музыкальных способностей, то другие указывают на те меры, которые явственно показывают музыкальный талант ребенка. Воспитание ребенка с помощью искусства также способствует академической успеваемости. В целом, можно сказать, что именно с этого начинается пик подросткового успеха.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, талант, изобразительное искусство, гений, эстетическое образование, мастер, охрана природы, воспитательная работа, творческое собрание, энтузиазм.

*Mamatova M.**Osh state pedagogical university*

WAYS TO WORK WITH MUSICALLY GIFTED CHILDREN

Abstract

The article discusses in detail how different opinions are widely spread among both musicians and psychologists about what should be understood by musical talent. According to one of them, musical talent is the highest and very individual manifestation of musical abilities. In other words, an incredible music listener, phenomenal memory, flexible and coordinated motor

"apparatus", incredible learning abilities, titanic performance - all this is an indicator of musical talent. It is obvious that raising a child through art also contributes to academic performance. In general, we can even say that this is where the peak of teenage success begins.

Keywords: aesthetic education, talent, fine art, genius, aesthetic education, master, nature conservation, educational work, creative assembly, enthusiasm.

Көркөм дөөлөттөрдү жаратуунун биринчи шарты - бул белгилүү бир жөндөмдүүлүктөрдүн болушу эсептелет. Бизде сүрөтчүгө карата гана "таланттуу" деген термин колдонулат. Кайсы бир ишмердүүлүктүн белгилүү бир чөйрөсүндө адам жөндөмдөрүн мүнөздөө үчүн өзүн көрсөтүүнүн мыкты жолу. Ошентип, алар илимпоздун таланты жөнүндө, кайсы гана болбосун өндүрүштөгү новатор, жада калса унаа айдоочусуна да айта алышат! Ал эми көркөм талант, адатта, искусствонун белгилүү бир чөйрөсүндөгү жашоону чагылдырган жөндөм катары каралат.

Албетте, белгилүү бир табигый маалыматтарсыз көркөм чыгармачылыкты элестетүү мүмкүн эмес. Музыкантка атайын иштелип чыккан шык, мукам үндүн ролун тана албайбыз, ал эми жазуучу үчүн зарыл болгон сапат чындыкты кабылдоону курчутуучу жана роман, поэма же лирика жазуудагы кеп байлык, уйкаштык ж.б. керек. Чыгармачылык табигый кайрымдуулук менен байланыштуу болгондуктан, анын белгилери көп учурда эрте байкалат. Мисалы, бала кезинде А. С. Пушкин менен М. Ю. Лермонтовдун адабий таланты аныкталган. Адабий таланттуулар көп учурда өзүн искусствонун башка түрлөрүндө да талантын көрсөтүшөт. Мисалы, М. Ю. Лермонтов жана Т. Г. Шевченко акын да сүрөтчү да болгон.

Ар бир адам белгилүү бир көркөм чыгармаларды кабыл алуу деңгээлине элестетүү ой жүгүртүүгө ээ болот. Ал эми көркөм чыгармаларды жаратуу жөндөмүнө келсек бул сүрөтчүнүн артыкчылыгына байланыштуу болот. Адабий таланттын негизги сапаттары кайсылар? Атактуу адабиятчынын айтымында изилдөөчү Чернышевский-гений байкоо жүргүзүү

жөндөмү менен аныкталат, чыгармачылык менен мунун бардыгын алардын интерпретациясынын негизинде элестетип, ачык-айкын көрсөтүүсү деп айткан. Бир сөз менен айтканда, көркөм ой жүгүртүүнүн мыйзамдарына ылайык жашоонун мүнөздүү образдарын түзүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө сөз болуп жатат. «Бул үчүн сүрөтчүгө, бир жагынан, өзгөчө байкоо, чыгармачыл фантазиянын күчү, экинчи жагынан, дүйнө тааным менен аныкталган көз караштардын айкындыгы керек» [1].

«Чыгармачылык фантазия-бул көркөм адабияттын жашоонун маңызына сүңгүп кирип, чыгармага кооздук, реалдуулуктун жөнөкөй көчүрмөсүнөн жогору көтөрүлүүгө жардам берет. Фантазия сүрөтчүгө "мүмкүн болгон жашоонун" поэтикалык сүрөтүн чындап калыбына келтирүүгө мүмкүндүк берет (Белинскийдин айтымында). Ошол эле учурда, чыныгы сүрөтчүнүн өнүккөн чыгармачылыгын акыл менен фантазия менен айкалыштырышы табигый нерсе» [1]. Көптөгөн жазуучулар да ушул мазмунда чагылдырышат. М. Горький сүрөтчүнүн чыгармачыл фантазиясын да, логикалык ой жүгүртүүсүн да өнүктүрүшү керек деп баса белгилеген. Төлөгөн Касымбековдун көркөм ой чыгаруусунун ролу жөнүндө, анын чыгармада болгон орду жана ролу жөнүндө биз кыргыз окумуштуулардын эмгектеринде тапсак болот. «Жазуучу фактыларга таянып эле кыялданбастан, фактынын өзүн көркөм чечмелейт. Анын шарттуу түрдө "логикалык фантазия" деп атоого боло турган чыгармачылык фантазиясы эпизоддорду, майда-чүйдөлөрдү божомолдоп коюуга эмес, бул бар болсо да, окуяларга, фактыларга тереңирээк кирип, алардын терең ички

маанисин көрүп, ачууга багытталган», - деп жазат Г. М. Мурзахмедова [2, 41-б.].

Көркөм фантазия жазуучуга эң жакшы образ сүрөттөлүштөрдүн мүнөзүн жана экспрессивдик каражаттардын негизиндеги жагдайларды баяндайт, ачат. Кээде автордун элестетүүсүндө түзүлгөн бул жагдайлар чындыкка дал келбегендей сезилиши мүмкүн, бирок алар жашоонун чындыгын теренирээк ачып берүүгө көмөктөшөт. Чыгармада көркөм адабият жашоо мүнөздөмөлөрүнүн чагылышынын бир түрү деп айта алабыз. Буга кошумчаласак, көркөм адабияттын мүнөзүн жазуучунун өмүр жолу аныктайт [1], анын фантазиясы ал билген жана түшүнгөн чындык менен чагылдырылат. Илимий фантастикалык чыгармаларда чыгармачыл фантастиканын өзгөчө ролу бар. Бирок бул жерде да ал чындыкка негизделген. Чыгармачыл элестетүү (грек Phantasia - "элестетүү") бул бир «жагынан жомоктогудай, сыйкырдуу, таң калыштуу нерсе, ал эми экинчи жагынан, өзгөчө интенсивдүү өнүгүп жаткан адабият жанры. Фантазия кыял менен тыгыз байланышта» [1]. Түш кыялга шыктандырат деп айта алабыз.

Чыгармачыл адамдын дүйнө таанымы анын чыгармачылыгы үчүн өтө маанилүү. Бул сөз искусство чагылдырган билдирүүгө каршы келбеген объективдүү чындык, анткени, чындыкты чагылдырып, анын дүйнө таанымын эске алуу менен чыгармачыл адам сүрөттөйт. Таланттуу адамдын чыгармачылыгында дүйнө таанымынын көрүнүшү маселесин өзүнүн бардык татаалдыгы менен карап, ушул көрүнүштүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу керек. «Биринчиден, көркөм образдар жөн гана коомдук идеялардын иллюстрациясы эмес. Жазуучу алардагы чындыкты чагылдырат, белгилүү идеялык-эстетикалык идеалдардын чегинде көркөм жалпылоолорду берет. Бул жашоо материалында сүрөтчүнүн "өзүм билемдигине" туруштук бере алат, анын идеяларына туура келбейт жана жазуучу

мунун аркасы менен планын өзгөртүп, жаңы көз карашты издеп, турмуштун материалын терең түшүнөт [1].

Экинчиден, таланттуу адамдардын дүйнө таанымынын жалпылыгы аларды жеке оригиналдуулугунан ажыратпайт. Мисалы, Гоголду Чеховдон жазуу стили, темасы, лексикасы ж.б.у.с. айырмалай алабыз. Үчүнчүдөн, жазуучунун дүйнө таанымы философиялык, коомдук-саясий жана башка теориялардын таасири астында калыптанат. Башка китептердин таасири астында гана эмес, ошондой эле турмуштук тажрыйбанын аркасында да калыптанат. Ошентип, дүйнө тааным өнүгүп, таланттуулуктун мыкты көрүнүшүнө өбөлгө түзөт.

Музыкалык талантка ээ балдардын өзгөчөлүгү.

- Музыкалык иш-аракеттерге, сабактарга, машыгууларга өтө кызыгат;
- Музыканын мүнөзүнө жана маанайына сезимтал мамиле жасайт;
- Жакшы ырдайт;
- Аспапта, ырда же бийде ойноого көп күчтү жана сезимдерди сарптайт;
- Музыкалык уктурууларды (запись) жакшы көрөт;
- Музыка угуу үчүн концертке же башка жерге барууга умтулат;
- Музыкалык аспапта ойногонду жактырат, же жакшы ойнойт;
- Ырдоодо жана музыкада ал өзүнүн сезимдерин билдирүүгө умтулат;
- Өзүнүн оригиналдуу обондорун жаратат;

Музыканттардын арасында дагы, психологдордун арасында дагы, музыкалык талант деп эмнени түшүнүү керектиги жөнүндө ар кандай ой-пикирлер кеңири тараган. Алардын бирине ылайык, музыкалык талант - бул музыкалык жөндөмдүн эң жогорку жана өтө индивидуалдуу көрүнүшү. Башкача айтканда, музыканын укмуштуудай угуучусу, феноменалдык эс тутум, ийкемдүү жана координацияланган кыймылдуу "аппарат", укмуштуудай билим алуу жөндөмү, титаникалык аткаруу - бул музыкалык таланттын көрсөткүчү. Дагы бир көз караш боюнча, музыкалык талант

– бул Кудайдын белеги. Башка сөз менен айтканда, эң сонун музыкалык чыгармачыл ой жүгүртүүчү жөндөмдөргө ээ адам.

Таланттуулуктун өзүнчө түрлөрү өнүгүүнүн ар кандай мезгилдеринде ырааттуу пайда болот. Биринчиден, бул изилдөөчүнүн айтымында, чеберчилик жана техникалык көбүнчө табигый жөндөмдөргө таянган музыкалык талант. Жана буга ошол эле учурда, алардын жекече өзгөчөлүктөрү, жөндөмдөрдүн дифференциясы да таасир этиши мүмкүн. Музыканы терең түшүнүү жана жекече окуу, машыгуу аркылуу баланын таланты өсүп-өнүгөт, ачылат. Баланын музыкалык жөндөмдүүлүгү менен музыкалык талантынын өз ара байланышы бир жактуу. Эрте көрүнгөн музыкалык жөндөмдөр парадоксалдуу түрдө да, өзүн музыкалык талант катары ачып бере албай калышы мүмкүн. Таланттуулуктун көрүнүшү жөндөмдүүлүктү өнүктүрүүгө караганда, тренингдин башталуу мезгилине анча көз каранды эмес. Адатта, мыкты музыкалык жөндөм жети жашка чейин даана байкалат. Бул жашка чейинки балдардын басымдуу бөлүгү коомдун көңүлүн бурганы далил. Мисалы, Г. Караян үч жашында фортепиано до ойногонду үйрөнө баштаган жана беш жаштан баштап эл алдындагы концерттерге чыга баштаган. Ал эми И. Менухин жети жашынан баштап сахнага чыга баштаган, он бир жашта эле дүйнөлүк атакка ээ болгон. Таланттуу балдардын музыкалык жөндөмдүүлүгү көбүнчө үч жаштан беш жашка чейин байкалат. Ричард Стросс төрт жашында фортепиано ну изилдей баштаган жана алты жашында оркестр үчүн увертюранын автору болгон. Таланттуу балдардын өнүгүүсү тез жүрөт. Биографиялык статистика көрсөткөндөй, музыкалык таланттуу балдар айрым жалпы белгилери менен мүнөздөлөт. Алар кичинекей кезинен эле ар кандай үн чыгаруучу нерселерге, бейтааныш тембрлерге болгон кызыгуусун арттыргандыгы менен айырмаланып турушат. Эки-үч жашында алар уккан обондорунун бардыгын так айырмалай алышат, эки жашка чыкканда так инто-

нацияланышат (кээ бир балдар сүйлөгөндөн эрте ырдай башташат, тамгаларга караганда нота жазууну үйрөнүшөт). Нота, интервал, аккорд аттарын билип, тез эле жаттап алышат; алар нота музыкасын эрте жана эркин окушат; анын үстүнө музыкалык тексттин репродукциясын дароо эле маанисин жана экспрессивдүүлүгүн менен айырмалашат. Ошондой эле алар музыкалык артыкчылыктарын эрте аныкташат.

Балдардагы идеалдуу музыкалык талант сөзсүз түрдө абсолюттук бийиктик менен байланыштуу эмес, бирок музыкалык таланттуу балдардын арасында "жөнөкөй жөндөмдүү абсолюттук бийиктикке ээ адамдар көп болот. Бирок, бардык учурларда музыкалык тонду индивидуалдуу, тымызын жана дифференциалдуу кабыл алууну үйрөнүү аркылуу таланттуу бала калыптанат. Музыкалык таланттуу балдар эрте эле музыканы тез, күчтүү жаттап алганы менен айырмаланышат. Бойго жеткенде, алардын эс тутуму көбүнчө феноменалдык деп аталат. Аларда аспапты кулак менен угуп эле кабыл алуу жөндөмү күчтүү болот. (көбүнчө атайын даярдыгы жок). Төрт жашка чейин, мындай балдар көбүнчө музыкалык инструменттерди угуу аркылуу ойношот. Сальштырмалуу таланттуу балдар мотор техникасын көп өздөштүрүшөт, бир эле мезгилде бир нече музыкалык аспаптарда ойной алышат. Төрт жаштан беш жашка чейин аларда импровизация, тагыраак айтканда, аспапта кыялданып ойноо тенденциясы күчтүү болот. Ушул мүнөздөмөлөрдүн айрымдары музыкалык таланттуу балдардын өнүгүүсүндө теңтуштарынан кеминде эки-төрт жаш алдыга озуп чыккандыгын көрсөтөт. Изилдөөчүлөр тогуз же он жашка чейин таланттуу балдар (башка балдардан айырмаланып) сулуу менен жагымдуу айырманы кескин сезе баштаса, алардын эстетикалык сезими эрте пайда болорун белгилешет. Музыкалык таланттын андан ары өнүгүшүндө аларды курчаган чөйрө, колдоо чоң мааниге ээ. Музыкалык таланттуу балдар сальштырмалуу эртерээк окуганды үйрөнүшөт, эс тутуму жана чеберчилиги жакшы өнүккөн болот.

Жүрүм-турумдун тышкы картинасына ылайык, бул балдар жандуу, изденүүчү, ачык болушат. Башка балдар сыяктуу эле, алардын жашоосу билим берүүнүн эрте профессионалдыгына байланыштуу, атүгүл жөн гана музыкалык иштин өзгөчөлүктөрүнөн улам өтө эле көп чектөөлөргө дуушар болот: колду, үндү коргоо керек. Кээде бул азап чегүүнү, жалгыздык сезимин жана курдаштарынан обочолонууну пайда кылат. Аларга кызыгуу кийинчерээк, адатта, өспүрүм курагында же ал тургай анын аягында пайда болот. Жыйынтыктап айтканда, дагы бир маанилүү жагдайды белгилей кетүү керек. Бул жерде көп жагынан мыкты музыкалык жөндөмгө ээ баланын жамааттык образы сунушталат. Чындыгында, жогоруда айтылгандардын көпчүлүгү аздыр-көптүр музыкалык таланттын табигый симптому катары эмес, жогорку диагностикалык салмак менен эмес, жалпы жеке өзгөчөлүктө пайда болот.

Адамдын таланттуу касиеттери айлана-чөйрөгө көз каранды, анткени айлана-чөйрө жол бергенде гана актуалдаштырылат. Изилдөө көрсөткөндөй, күнүмдүк жашоодо бул касиеттерди өнүктүрүү чөйрөнүн сапатына көз каранды болуп саналат.

Предметтик-өнүктүрүүчү чөйрө - бул уюшкан турмуштук маанилүү керектөөлөрүн канааттандырууга жөндөмдүү мейкиндик. Адамдын зарылдыгын канааттандырууга жана аны түзүүчү маалыматтар менен

камсыз кылууга жөндөмдүү чыгармачылык менен мектепке чейинки курактагы баланын социалдык-маданий жактан калыптанышы, анын шыктарын ичине кошуу аркылуу өнүктүрүүгө көмөктөшүү, активдүү таанып-билүү-чыгармачылык ишмердүүлүгү.

Чөйрөдө жогорку даражадагы белгисиздик потенциалдуу көп варианттуулук (мүмкүнчүлүктөрдүн байлыгы) болушу керек -. Белгисиздик бул жаңы багыттарды издөөгө өбөлгө түзөт, аларды жайгаштыруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат. Мындан тышкары, көп варианттуулук чыгармачылык жүрүм-турумдун жаңы үлгүлөрүн табууга аракеттендирет.

Шыктуу балдар үчүн өнүктүрүү чөйрөсүн түзүү учурунда педагогдордун алдында төмөнкү милдеттер коюлат:

- балдардын чыгармачыл жөндөмдүүлүктөрүн жана таанып-билүү активдүүлүгүн жогорулатууга шарттарды камсыз кылуу;

- таанып билүүнүн өсүшүн сабактарда өздөштүрүлгөн ыкмаларды ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүү;

- эмоционалдык туруктуу жашоо үчүн шарттарды түзүү;

Баланы өнүктүрүүдө айлана-чөйрөнүн таасир этүү шарттарынын бири – бул ар дайым жанында жакындарынын болушу, алардын иш-аракетине катышуусу саналат. Алар балдардын ишин колдоп стимул мотивация бериш керек. О.э.

алардын укуктарын камсыз кылуу менен зарыл болгон материалдар менен каржылап, суроолорго жооп берип, жаңы чөйрөсүн түзүүдө өз сунуш жардамдарын берүүгө тийиш. Анткени балдар чоңдордун колдоосуна жардамына муктаж ...

Адабияттар

1. Юджевич Л. Литературная одаренность. Условия ее развития и проявления. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://litena.ru/books/item/f00/s00/z0000033/st011.shtml> (дата обращения: 28.08.2023)

2. Мурзахмедова Г. Историческая романистика Толегена Касымбекова и ее место в развитии жанра. Автореф. ... дис.доктора филолог. наук. / Г. М. Мурзахмедова. - Бишкек. 2010. - 49 с.

3. Анастаси А., Урбина С., Психологическое тестирование. (7-е международное издание) /А. Анастаси, С. Урбина. –СПб. 2006. - 688 с.

4. Бабаева Ю., Войскунский А. Одаренный ребенок за компьютером /Ю. Бабаева, А. Воскунский. – М., 2003. - 335 с.